

LINGVISTICKÝ OBRAT SÚČASNEJ NEMARXISTICKEJ FILOZOFIE

FRANTIŠEK MIHINA, Katedra marxisticko-leninskej filozofie a vedeckého ateizmu, FF UPJŠ, Prešov

MIHINA, F.: Linguistic Conversion of Bourgeois Philosophy, *Filozofia*, 30, 1975, No 3, p. 262—279

The linguistic conversion of one part of non-Marxist philosophy has been motivated by the effort to change the character of philosophy and caused the social, gnozeological and immanent-philosophical reasons. Its basis consists in a reduction of the object of philosophy to the formal logic analysis of the artificial and ordinary language, while the capacity of philosophy to solve, in the classical way, the old problems of metaphysics is intentionally — as philosophically irrelevant — rejected. It is the language that becomes the new basis for the solution of philosophical problems, while exceeding the limits of the language is qualified as an offence of the possibilities of philosophy. Philosophy becomes a linguistic matter with a characteristic language solipsism.

Duchovná situácia súčasného sveta je ovplyvnená predovšetkým skutočnosťou, že existujú dva sociálne systémy, socializmus a kapitalizmus, medzi ktorými prebieha intenzívny ideologický boj. Súčasná buržoázna filozofia je v tomto smere súčasťou všeobecnej situácie v duchovnej oblasti. Jej dnešný charakter je výsledkom reflexie svojej vlastnej minulosti a snahy reagovať na uvedenú základnú charakteristiku a hlavné determinanty sociálne a ideovo rozdeleného sveta. Zmenil sa svet, o ktorý filozofii ide, resp. zmenil sa „ľudský svet“, ktorý formuje názory filozofov viac než čokoľvek iné. Buržoázna filozofia vystupuje v súčasnosti ako spôsob vyjadrenia aj ako obhajkyňa ideológie buržoázie, jednoznačne zamierená proti filozofii marxizmu-leninizmu.

Nemarxistická filozofia sa nikdy nemohla prezentovať jednotou svojich myšlienok. Spektrum jej odpovedí sa neustále rozširuje. V kvantitatívnom zmysle badáme prudký rozvoj, ale pluralita smerov a škôl nepresviedča o vedeckej hodnote tejto filozofie. Gnozeologickým zdrojom pluralizmu buržoáznej filozofie je rozvoj samej filozofickej problematiky, skomplikovanie a diferenciacia filozofickej teórie. (1, s. 4) Sociálno-politickými príčinami tohto stavu je historická situácia buržoáznej spoločnosti, odzrkadľujúca sa priamo alebo nepriamo v apologetickom charaktere jej filozofie.

V tejto situácii preto neprekvapuje, že sa z času na čas objavujú rôzne prognózy o „konečnom“ obrať, o definitívnom prekonaní nejednotnosti a obsahovej roztrieštenosti. Majúc na mysli aj tento fakt a pod vplyvom ustavičného upevňovania systému marxistickej filozofie, čo pôsobí v smere zaktivizovania snáh o konečný obrat buržoáznej filozofie, v našom storočí sa výrazne prejavuje úsilie postaviť nemarxistickú filozofiu na nový základ, ktorý by ju zbavil jej pluralitnej minulosti. Výrazná časť významných predstaviteľov súčasnej buržoáznej filozofie sa nazdáva, že novým základom, na ktorom má vyrásť budúca filozofia, je *jazyk*. Jazyk postupne preniká do filozofie a v súčasnosti niet pochyb, že problémy jazyka sa stali jedným z centrálnych problémov, ak nie priamo centrálnym problémom nemarxistickej filozofie 20. stor. Pozornosť,

ktorá sa venuje jazyku v posledných desaťročiach, je na jednej strane výrazom jeho fundamentálneho významu pre ľudské myslenie, spoločenskú komunikáciu a pokrok, na druhej strane je však súčasne výsledkom snahy konštituovať ako predmet filozofie konceptuálny systém, svet pojmov, lebo svet vecí a ľudí, sociálna problematika a vôbec staré klasické filozofické otázky sú v rámci tejto filozofie nezodpovedateľné. Jazyk je „najzávažnejším a zároveň najmystickejším produktom ľudskej mysle“ — hovorí Susan Langer, a ako taký si vyžaduje zodpovedajúcu pozornosť filozofov. „Človek je živočích, ktorý používa symboly“ — tvrdí Ch. Morris, a preto je potrebné skúmať všetky aspekty vplyvov symbolickej sústavy na človeka. Jazyk a filozofia sa dostávajú do nového vzťahu — nazdávajú sa stúpenci analytickej filozofie — ktorý má zabezpečiť intenzívnejšie využitie jazyka vo filozofii, čím by sa odstránili mnohé nedostatky, ktorými sa filozofia vyznačovala vo svojej predlingvistickej minulosti. Takto a podobne sa začínajú práce tvorcov filozofie analýzy.

Problematika jazyka nie je nová vo filozofii. Môžeme dokonca povedať, že filozofia od svojho začiatku venovala pozornosť jazyku a pokúšala sa využiť výskum jazyka na filozofické ciele. Myšlienka o úzkej spojitosti ľudského vedomia s jazykom je v pozadí záujmu filozofov o tento nevyhnutný prostriedok ľudskej komunikácie. Myslieť znamená používať slová, a problémy, ktoré sú spojené s používaním slov, sú priamym zdrojom fenoménu, ktorý sa objavil v zárodkoch už v gréckej antickej filozofii — vo filozofii jazyka. Táto disciplína je síce vecou modernej filozofie 19. a 20. stor., ale jej základy položili už Platón, Aristoteles, F. Bacon, T. Hobbes, J. Locke a iní. Nové podstatné impulzy pre rozvoj filozofie jazyka znamená predovšetkým Marxovo dielo, aj keď sa do ťeraz dostatočne nevyužilo v tomto smere. Je známe, že problematika jazyka nebola cudzia ani filozofom v starovekej Indii a Číne. V súvislosti so súčasným stavom výskumov jazyka vo filozofii treba konštatovať prudkú konuktúru lingvistickej problematiky na pôde filozofie, koncentráciu určitej časti filozofie na problémy jazyka. Kým v minulosti sa filozofi uspokojovali pátraním po úlohe jazyka v rozvoji ľudského poznania, súčasní lingvistickí filozofi sa skôr pridŕžajú názoru, že jazyk nie je len nástrojom filozofie, ale aj jej predmetom, resp. jediným predmetom filozofie. Význam štúdia jazyka, resp. filozofické skúmanie jazyka je výrazom jeho schopnosti uspokojiť mnohé filozofické ciele pri odhaľovaní tajomstiev ontologického i ľudského bytia, ako často hovoril napr. Wittgenstein, Russell, Carnap či J. L. Austin.

Príčinou zvýšeného záujmu filozofov o jazyk sú aj mnohé mimofilozofické skúmania jazyka, predovšetkým niektorých spoločenskovedných disciplín. Rozvoj samej špeciálnej lingvistiky, výskum niektorých jazykov primitívnych národov (Lévy-Bruhl, Malinowski), rozvoj všeobecnej a tzv. matematickej lingvistiky, skúmanie významovej stránky jazyka (sémantika), budovanie rôznych informačných a komunikačných systémov. Etnografické a sociologické výskumy jazyka, hypotéza Sapira — Whorfa o závislosti obrazu sveta od systému jazyka a mnohé iné skúmania len podporovali myšlienku o fundamentálnom význame filozofickej reflexie jazyka.

Ak odhliadneme od predošlých pokusov, ktoré sa nevyznačovali prílišnou

systematickosťou, sama filozofia jazyka vzniká — podľa I. S. Narského — r. 1770, keď J. G. Herder publikoval svoju knihu *Über den Ursprung der Sprache*. Vznik tejto Herderovej práce podmienili spisy I. Michaelisa, napísané ako odpoveď na konkurznú tému Berlínskej akadémie vied *Aký je vplyv mienky ľudí na jazyk a jazyka na mienku?* z r. 1757. Niektorí historici sa domnievajú, že už tento skorší rok a Michaelisove práce možno považovať za filozofiu jazyka. (2, s. 67—77)

Okrem uvedeného, vznik lingvistickej filozofie v širšom slova zmysle znamená však únik do „akademických“ problémov analýzy jazyka a výrazné zníženie sociálnej funkcie filozofie, čo vystupuje pri komplexnej analýze ako primárna príčina objavenia sa lingvistickej filozofie v panoráme buržoázneho filozofického myslenia 20. stor. V tomto sa predovšetkým lingvistická filozofia odlišuje od predchádzajúcich pokusov konštituovať filozofiu jazyka.

* * *

V období skúmania vlastných možností filozofie, v období prudkého rozmachu vedy sa objavuje v modernej buržoáznej filozofii nový spôsob uvažovania, ktorý opúšťa mnoho z toho, čím sa zaoberala klasická filozofia v minulosti. Máme na mysli tzv. *lingvistický obrat*, ktorý sme naznačovali už v úvode nášho príspevku. Realizovala ho výrazná časť buržoáznej filozofie, predovšetkým v anglosaských krajinách, ale aj v Spojených štátoch amerických a ojedinele aj v iných európskych krajinách. Lingvisticky orientovaná filozofia dosiahla nebývalú popularitu medzi filozofmi, vedcami a širokými vrstvami záujemcov. Príčiny lingvistického obratu nemarxistickej filozofie sú mnohé a hlavné z nich sa pokúsime naznačiť.

Najvšeobecnejšou príčinou je už v náznakoch spomínaná kríza buržoáznej filozofie, ktorá zreteľne kontrastovala s prudkým rozmachom vedy a techniky. Neschopnosť tejto filozofie poskytnúť jasné odpovede na aktuálne problémy sa čoraz častejšie spája s názorom o neschopnosti filozofie vôbec. Buržoázna filozofia v situácii, ktorá bola pre ňu charakteristická na prelome 19. a 20. stor., stala sa disciplínou, ktorá nenachádzala uspokojivé odpovede na oprávnené kladené otázky. V úsilí zlepšiť postavenie filozofie a zvýšiť schopnosť poskytovať úrovni doby zodpovedajúce odpovede, buržoázna filozofia kriticky skúma svoje vlastné základy, metodologické postupy a možnosti. Hľadanie nových myšlienkových postupov, nových hraníc vlastnej disciplíny má jediný cieľ — zachrániť to, čo sa zdalo byť stratené, resp. získať späť v minulosti také pevné pozície.

Rovnako dôležitým momentom objavenia sa lingvistického obratu nemarxistickej filozofie bol naliehavo postavený problém jej vedeckosti a s ním spojená dôvera v jej tvrdenia. Niet pochybností o vedeckom charaktere súčasnej prírodovedy. Z nej sa preberá názor o potrebe zvedčenia filozofie pri súčasnom odmietnutí metodologického a obsahového stotožnenia filozofie a vedy, lebo filozofia by v takomto prípade stratila oprávnenie svojej existencie. Filozofia sa teda musí pokúsiť zostať špecifickou teoretickou disciplínou popri vede. Nemôže však byť naďalej súhrnom viac alebo menej neodôvodnených názorov,

ale naopak, „... ak obrat vo filozofii dnešnej doby má byť oprávnený, musí byť v každom prípade oduševneným úsilím o zdôvodnenie filozofie ako prísnej vedy“. (3, s. 293) Myšlienka vedeckosti filozofie sa preberá z faktuálnych vied, ale jej osobitný charakter sa má zachovať. G. E. Moore, B. Russel, L. Wittgenstein a E. Husserl či R. Carnap alebo J. L. Austin sa zhodujú v názore, že filozofia nie je a ani nemôže byť jednou z faktuálnych vied a nemôže používať metódy týchto vied.

Snaha po zvedčení filozofie postihuje predovšetkým jej predmet a metódu. Lingvistický obrat buržoáznej filozofie konštituuje ako predmet filozofie jazyk, pričom v rôznych obdobiach ide buď o jazyk prirodzený, alebo o jazyk umelý. Výlučná pozornosť jazyku je charakteristická pre nový smer v západnej filozofii, ktorý časovo spadá do nášho storočia a geograficky je ohraničený predovšetkým na Anglicko. Zotrúvaním na týchto pozíciách sa anglická filozofia vyvíja oddelene od filozofie na kontinente.

Významnú úlohu v lingvistickom obrate buržoáznej filozofie na britských ostrovoch má empirická tradícia v anglickej filozofickej klíme. F. Bacon, T. Hobbes, G. Berkeley, J. Locke a D. Hume založili tradíciu, ktorú súčasná anglická analytická filozofia neprekračuje. V úvahách lingvisticky orientovaných filozofov dominuje striktný empirizmus — gnozeologický aj metodologický, aj keď rôzne ponímaný.

Klasická metafyzika, na ktorú lingvistická filozofia kriticky reaguje, sa pýta na podstatu vecí, chce prenikať k základným princípom a jej predmetom je univerzum, bytie v jeho úplnosti. Pojmová rekonštrukcia objektívnej skutočnosti je cieľom metafyzického skúmania. Vo vzťahu k možnosti filozofie zodpovedať otázky klasickej metafyziky, lingvistická filozofia vystupuje ako kritik takýchto možností, pričom vychádza z názoru, že filozofia nie je spôsobilá dôveryhodne odpovedať na otázky o povahe sveta či vývine spoločnosti, lebo jej k tomu chýbajú prostriedky. Aj v tomto — ako sa nazdáva napr. A. S. Bogomolov — sa prejavuje ideologický obsah lingvistickej filozofie i celého analytického hnutia. „Antimetafyzická pozícia“ odôvodňuje nielen vylúčenie svetonázorového akcentu prírodovedy, ale aj akékoľvek náznaky ideologických elementov v obsahu filozofie. To je síce explicitne formulované, ale pri podrobnejšej filozofickej analýze tohto smeru sa ukazuje ako neopodstatnené, lebo vzťah lingvistických filozofov k morálke, etike, náboženstvu, ich názory na charakter filozofie či sociálno-politická orientácia kvalifikuje dostatočne zrejme ich „antimetafyzickú“ orientáciu. (4, s. 288)

Lingvistický filozof odmieta možnosť výskumu sveta, neodmieta však hovoriť o svete. Jediným prostriedkom, ktorý filozofovi sprostredkúva spojenie so svetom, je jazyk. Jazyk preto, lebo filozofia nebuduje svoju myšlienkovú sústavu ako faktuálna veda. Ak by si vybrala tento prístup, odstránila by dôvod svojej vlastnej existencie, lebo by sa stala jednou z vedných disciplín popri fyzike, chémii či psychológii. Ak sa však filozofia má zachovať ako osobitná veda, odišná od ostatných faktuálnych vied, musí si zvoliť iný predmet svojho skúmania a inú metódu, ktorú bude používať. Lingvistický obrat vo filozofii znamená v tejto súvislosti zmenu predmetu filozofie výlučne na jazyk a na

primárne používanie analytickej metódy, čo vedie aj k názvu, ktorý sa často používa a je odvodený od prijatej metódy, k názvu „analytická filozofia“.

Na tomto mieste je potrebné objasniť vzťah medzi názvami „lingvistická filozofia“ a „analytická filozofia“, ktoré používame doteraz bez predbežného určenia. Prvý je odvodený od predmetu skúmania, druhý od metódy, od lingua — jazyk, resp. od analytickej metódy. V našej práci však ide o názvy označujúce tých istých filozofov, tie isté filozofické školy. Patria sem filozofi od G. E. Moora cez B. Russella, L. Wittgensteina, R. Carnapa, F. Waismanna či J. L. Austina a iných. Pre všetkých je podstatný názor, že „... filozofické problémy sú problémami, ktoré sa môžu riešiť buď reformou jazyka, alebo lepším porozumením jazyka, ktorý v súčasnosti používame“ (5, s. 3), a už spomínané využívanie metódy analýzy pri jazykových skúmaniach. V tejto poznámke pritom nepovažujeme za podstatné, či ide o jazyk vedy, alebo o jazyk prirodzený, alebo či ide o analýzu redukčnú, konceptuálnu či inú. V tomto zmysle používanie názvov „analytická“ a „lingvistická“ filozofia budeme pokladať za rovnocenné. Filozofia „Oxfordskej školy“, ako aj filozofia „Cambridskej školy“ patria pod uvedené názvy.

Po vystúpeniach G. E. Moora a B. Russella prvou školou filozofie analýzy je logický atomizmus. Jeho snahou je na novom základe odpovedať na staré otázky klasickej metafyziky. Novým prostriedkom je jazyk, ako sa svorne nazdávajú Russell aj Wittgenstein, a práve pomocou neho môže filozofia dosiahnuť úplnejšie a hodnovernejšie odpovede. Konečnú štruktúru reality odhalíme pozorným skúmaním umelo skonštruovaného, logicky dokonalého ideálneho jazyka. Skúmať skutočnosť prostredníctvom jazyka umožňuje identita ich logických štruktúr, resp. presvedčenie a viera v túto identitu. Jazyk je obrazom skutočnosti — nedokonalým, ale predsa len obrazom. Nedokonalosť tohto obrazu môžeme eliminovať na tieto potreby vhodnou filozofickou analýzou jazyka. Filozofickým cieľom antimetafyzicky naladeného logického atomizmu je teda zodpovedanie klasických metafyzických otázok o štruktúre sveta, prostriedkom realizácie vytýčeného cieľa je umelý jazyk a metódou filozoficko-logická analýza.

Nemenej kategoricky formulujú svoj vzťah k jazyku aj logickí pozitivistí, ktorí ešte zvýrazňujú spätosť filozofie s výskumom jazyka, resp. jazyka vedy. Svet a jeho problémy sa hodnotia cez prizmu jazyka. V spojení s logikou sa filozofia stáva logikou analýzy jazyka vedy. V analytickej filozofii získava logika veľmi významné miesto a rozvoj logiky na konci minulého storočia a na začiatku súčasného storočia, spájaný s menami Ch. S. Pierce, G. Frege, A. N. Whitehead, B. Russell a inými, patrí medzi najdôležitejšie príčiny lingvistického obrátu analytickej filozofie. Výsledky logických skúmaní priamo preberajú lingvisticky orientovaní filozofi, pričom sa v istom zmysle tieto dve disciplíny spájajú. Logika sa stáva nástrojom, ktorý sa v rukách lingvistických filozofov mení na hlavný argument ich filozofovania a stáva sa základnou súčasťou tejto filozofie.

Budovanie nového logického aparátu, konštruovanie jazyka matematickej logiky privádza filozofov k problému jazyka vôbec, predovšetkým však k problémom jazyka vedy, k teóriám o možnosti skonštruovať ideálny jazyk, ktorý

by sa stal prototypom dokonalého jazyka. Najväčší vplyv v tejto súvislosti má Whiteheadova a Russellova *Principia Mathematica*. Predstava o jazyku, obsiahnutá v tomto diele, iba nepatrne obmenená sa stala základom názorov na ideálny jazyk. Je to práve tento typ jazyka, o ktorom sa logickí pozitivisti nazdávajú, že má byť prostriedkom, ktorého analýzou získame základnú charakteristiku o štruktúre sveta. Je to práve tento druh jazyka, ktorý má logickú štruktúru najviac sa podobajúcu a približujúcu logickej štruktúre sveta, ako sa nazdávajú stúpenci tejto teórie.

Ch. S. Pierce vo svojej práci *How to make our ideas clear* (Ako objasniť naše idey) nabáda filozofov „... formovať skutočnosť podľa pojmov“ a takýto postup pokladá za najvyšší zmysel činnosti filozofa. Tento návrh si analytickí filozofi osvojili a riadili sa ním. Vzťah filozofa ku skutočnosti je sprostredkovaný pojmami a skúmanie tejto sprostredkujúcej sféry je doménou filozofov, lebo priamy vzťah k svetu je záležitosťou empirických vied. Ontologizácia jazyka je v tomto zmysle fundamentálnou charakteristikou teórie jazyka podstatnej časti analytickej filozofie. Rozumieme ňou transformovanie znakov, vlastností jazyka do vonkajšieho sveta, stotožňovanie štruktúry jazyka so štruktúrou sveta, resp. logickej štruktúry jazyka. Táto myšlienka je podrobne rozpracovaná vo Wittgensteinovom diele *Tractatus Logico-Philosophicus* a uznáva sa najmä v prvých fázach vývinu analytickej filozofie. Neskôr od nej upúšťa napr. aj sám Wittgenstein.

Nemenej jasne sa vyjadruje aj G. Frege, ktorého vplyv bol ešte intenzívnejší a zrejmejší. Vo svojich *Begriftschrift* vyslovuje myšlienku, ktorá neskoršie v mnohých smeroch inšpirovala B. Russella a L. Wittgensteina, ale aj ďalších. Hovorí: „... logika bude azda raz užitočná filozofii vo svojej úlohe odstraňovania tyranie slov, pri vnášaní svetla do konfúzií, ktoré sú takmer neodstrániteľné pri používaní jazyka“. (6, s. 4) Táto Fregeho predpoveď sa splnila v analytickej filozofii. Logika sa nestala len pomocným nástrojom filozofie, ale povýšila sa na jeden z hlavných filozofických prostriedkov. Nie je však pravda, ako sa niekedy tvrdí, že analytická filozofia je akousi zvláštnou logikou. Existuje logika ako dokazovanie istých teorém pomocou logických pojmov, ale existuje aj logika v zmysle *analýzy* pojmov, ktoré sú súčasťou takýchto dôkazov, metalogika. (7, s. 4) V súvislosti s tým sa uskutočnila zmena v predmete filozofie, po ktorej sa filozofia vzdáva skúmania objektívneho sveta a stáva sa logickou analýzou pojmov. Russell vyhlasuje, že „... logika vytvára podstatu filozofie“, Cernap zas tvrdí, že „... tá časť práce filozofov, ktorú možno svojou povahou považovať za vedeckú, spočíva ... v logickej analýze“, a že „... namiesto komplexu problémov, ktorý sa nechce poddať rozuzleniu a ktorý sa nazýva filozofia, prichádza logika vedy“. (8, s. 279) Filozofia sa v tomto ponímaní stáva učením o logických formách vedy.

Formálnologická analýza jazyka vedy programatívne ignoruje otázky o povahe sveta, ktoré sa pokladajú za nezodpovedateľné v rámci filozofie. Je to vedomý odklon od skúmania sveta vecí, ako sme o tom hovorili v úvode našej štúdie. „Poznanie logických foriem je niečo celkom odlišné od poznania existujúcich vecí.“ (9, s. 52) Filozofia v analytickej verzii prestáva hovoriť o veciach,

ale jej sféra záujmu je *spôsob* hovorenia o veciach. „Vnútrologická, vnútrojazyková analýza poznania sa prezentuje ako nový spôsob izolácie poznania od objektívnej reality, čo je prejavom subjektívno-idealistickej podstaty (tohto) pozitivizmu.“ (10, s. 17) Filozofia sa stáva metodologickou kritikou vedy a nahrádza sa logicko-filozofickou analýzou jazyka, spočiatku umelého a neskôr, keď pokus s umelým, ideálnym jazykom stroskotal, prirodzeného jazyka. Logika sa v začiatkoch analytického hnutia pokladala za účinného pomocníka pri filozofických výskumoch, ale postupne sa jej význam ustavične prehlbuje v uvedenom zmysle. . . Logická tendencia sa odvtedy stáva základnou charakteristikou analytickej filozofie, ktorá sa považuje za logickú metódu objasňovania zmyslu jazykových entít. Toto samo osebe by nebolo predmetom našej kritiky. Problém významu alebo zmyslu jazykových výrazov má hlboký zmysel. Práve tu sa stretávajú záujmy filozofie a špeciálnej lingvistiky, pričom — podobne, ako to bolo v minulosti napr. so vzťahom fyziky, biológie, mechaniky a pod. — niektoré filozofické problémy sa stávajú lingvistickými problémami. „Tento *progresívny* pohyb však rodí také *reakčné úmysly*“ (Lenin v oblasti filozofie, k akým viedlo idealistické filozofické chápanie matematizácie fyzikálnej vedy, o ktorej písal Lenin. V anglickej filozofii 20. stor. táto tendencia viedla k formovaniu lingvistickej filozofie.“ (11, s. 219) Nebolo chybou lingvisticky orientovanej filozofie, že si viac ako jej predchodcovia všima logiku a že ju viac ako iné smery využíva pri analýze zmyslu konceptuálneho systému, resp. jednotlivých termínov. Chybou však bolo precenenie vlastných a postupné zbavovanie sa tradičných spôsobov a prostriedkov, chybou bol jednoznačne negatívny prístup k iným ako vlastným názorom na povahu a charakter filozofie. V tomto zmysle lingvistická filozofia vo svojich najrozmanitejších formách predstavuje vybočenie, akúsi slepú uličku v dejinách filozofického myslenia, ako to priznávajú aj kritici z radov nemarxistických filozofov. (12, s. 11) Filozofia sa zo systému výpovedí o svete — čím predovšetkým bola a je vo svojich dejinách a čo bolo aj napriek mnohým omylom príťažlivou črtou jej snaženia — lingvistickým obratom mení na kritiku výpovedí prirodzeného a umelého jazyka. Negatívny vzťah k vlastným dejinám je vždy symptómom zmeny vo filozofii. Absolútnosť tohto vzťahu v prípade lingvisticky orientovanej filozofie znamená v skutočnosti únik z filozofie.

Podľa F. Waismanna, významného lingvistického orientovaného filozofa, najprv stúpenca logického pozitivizmu, neskôr filozofie Oxfordskej školy, hlavný rozdiel medzi predchádzajúcimi a lingvistickými filozofmi je v tom, že prví temer vždy „... venovali svoju pozornosť odpovediam, resp. ich pravdivosti alebo nepravdivosti, ich dôkazom či odmietaniu. Nový názor sa od všetkých ostatných odlišuje tým, že *ignoruje odpovede* a usmerňuje svoju pozornosť *na otázky*“. (6, s. 3—4) Sústreďenie sa na otázky je reakciou lingvistickej filozofie na neúspech buržoáznej filozofie pri pokusoch riešiť problémy, ktoré pred ňou stáli v podobe množstva nezodpovedaných otázok. Nespokojnosť s odpoveďami vedie k skúmaniu východísk, na základe ktorých sa v minulosti odpovedalo. Problém správneho kladenía otázok nebol vo vede nikdy okrajovým problémom. V dejinách vedy mnoho ráz od neho záviseli osudy vedy, lebo správne postavená otázka je podmienkou úspechu vo vedeckom bádani. Minuli sa časy, ako sa

nazdávajú stúpenci analytickej filozofie, keď filozofia bola množinou odpovedí, teórií a výrokov o najrôznejších otázkach povahy vonkajšieho sveta, ale jej ambície sa sústreďujú na samo opytovanie sa. Nie vonkajší svet, ale hovorenie o ňom, náš jazyk, význam a zmysel našich otázok má byť predmetom filozofického záujmu. Filozofia, ktorá prekročí tento rámec, stráca svoju opodstatnenosť ako filozofia, dostáva sa na pôdu, ktorá je doménou parciálnych disciplín.

Neochota odpovedať, resp. tvrdenie o nemožnosti či neschopnosti filozofie odpovedať, je zbavenie filozofie jej elementárneho zmyslu, vzdanie sa svojej odvekej funkcie. Filozofii vždy išlo o výklad sveta, o postihnutie charakteru a vývinu sveta i spoločnosti, nikdy nebola a ani nemôže byť mimo snaženia o kognitívne zvládnutie ľudského i prírodného sveta, ktorý bol vždy jej primárnym záujmom. Marxistická filozofia vidí svoj vnútorný zmysel nielen v postihnutí charakteru a povahy sveta, ale v jeho postupnom menení, zľudšťovaní a prispôbovaní človeku. „Filozofi svet len rôzne *vykladali*, ide však o to, *zmeniť ho*.“ Táto Marxova norma presne vyjadruje funkcie marxistickej filozofie. Naproti tomu program lingvistických filozofov znie celkom inakšie. Wittgenstein vo svojich *Philosophical Investigations* hovorí: „Filozofia sa nijakým spôsobom nemôže miešať do aktuálneho používania jazyka; môže ho v konečnom dôsledku len opisovať. Keďže mu nemôže dať založenie (foundation), ponecháva všetko tak, ako je. (13, s. 124) Tu sa prejavuje charakteristický postoj lingvistických filozofov. Filozofia je principiálne odtrhnutá od sveta, od spoločnosti, od prebiehajúceho triedneho boja, je programatívne neutralistická svojimi tvrdeniami. Ako sa vyjadruje marxistický anglický filozof M. Cournforth, filozofi-analytici sú ako súkromné osoby väčšinou progresívne liberálni, čo je typická pozícia profesionálnych pracovníkov na západných vysokých školách, lenže ako *filozofi* vystupujú vo všetkých otázkach sociálnej problematiky z pozícií zachovania status quo. (4, s. 294—295)

Analytíckí filozofi boli presvedčení, že ich vstup do filozofie znamená „revolúciu vo filozofii“. Nazdávali sa, že po ich vystúpení už filozofia nebude schopná vrátiť sa na svoje predchádzajúce stanoviská. Stúpenci tejto filozofickej reformy sa netaja tým, že lingvistický obrat považujú za najvýznamnejší jav nielen v súčasnej filozofii, ale dokonca v celých jej dejinách. Životnosť lingvistickej filozofie odvodzujú jej tvorcovia z radikálnej zmeny v ponímaní predmetu svojej filozofie. Nelingvistická a predlingvistická filozofia nemohla dosiahnuť uspokojivé výsledky, lebo si nesprávne postavila predmet svojho skúmania, precenila svoje možnosti a pred odpoveďou nepokúšala ujasniť si zmysel a povahu svojich otázok. Je to práve táto skutočnosť — ako sa nazdáva F. Waismann — ktorá je príčinou, prečo nonlingvistická filozofia nielenže neodpovedala správne, ale ani nemohla správne odpovedať. Charakteristickou črtou takéhoto prístupu potom mali byť povrchné lingvistické analógie, ktoré svojou vágnosťou priamo vplývali na výsledky filozofických výskumov.

Väčšina veľkých filozofov verila, že ich vlastné systémy filozofie znamenajú novú epochu myslenia, že dosiahli konečnú pravdu, ktorú v budúcnosti nebude možné vyvrátiť. Verili, že ich práca vo filozofii znamená ukončenie pluralitného stavu súčasného výskytu množstva existujúcich filozofických prúdov. Analytíckí

filozofi netvorí v tomto smere výnimku, naopak, sami to neraz vyhlasujú. Nihilistický postoj k minulosti filozofie je výrazom ich presvedčenia, že cesty, po ktorých filozofia v minulosti kráčala, nevedli k pravde, že vo filozofii nebolo možné zaznamenať nijaký pokrok, lebo — podľa analytikov — dejiny filozofie sú skôr diskrétné, ako kontinuálne.

Nehľadiac na to, že diskrétnosť dejín filozofie je skôr javovou stránkou, kým v skutočnosti — tak ako v ostatných odvetviach celkového spoločenského poznania — aj tu jestvuje podstatná súvislosť a historická kontinuita, omyl lingvistických filozofov v tomto smere nie je najdôležitejší. Oveľa váženejší je fakt, že filozofiu priviedli do slepej uličky práve redukciami jej predmetu na kritickú analýzu konceptuálneho systému. V tejto súvislosti súhlasíme s názorom M. A. Kisseľa: „Analýza a katalogizovanie faktov prirodzeného jazyka (u Wittgensteina a v jeho *Filozofických skúmaniach* — F. M.) — to je úloha nekonečná a bezútešná; bezútešná preto, lebo keby sme aj opísali ľubovoľné množstvo jazykových hračiek, ani o vlások by sme sa nepriblížili k riešeniu skutočne dôležitých filozofických otázok, ale dozvedeli by sme sa len to, že »ľudia rozmýšľajú« a ako sa radšej vyjadrujú.” (14, s. 152) Tak ako sme už povedali, nemáme tu na mysli fakt, že sa analytici venujú tomu, čomu sa venujú, ale skutočnosť, že eliminovali z filozofie všetko ostatné pod zámienkou, že filozofia aj tak nemôže robiť iné.

Wittgenstein má najväčšiu vinu na tom, že sa lingvistická filozofia uzavrela do jazyka. Skutočnosť, že existuje jazyk a niektoré iné fakty o jazyku, sú najdôležitejšie momenty pre tento druh filozofie, lebo predstavujú podmienky riešenia starých problémov. Nemôžeme však súhlasiť s redukciami filozofie len na problémy jazyka. Jazyk je nepochybne jeden z najdôležitejších prostriedkov humanizácie človeka, je jeho symptómom, ktorý spätne pôsobí a akceleruje vývin človeka ako spoločenského tvora, ale jeho úloha vo filozofii nie je výnimočná, ako si to predstavoval Wittgenstein v oboch svojich hlavných prácach.

Keby bol Wittgenstein dovedol do konca jeden z náznakov, ktoré obsahuje jeho *Philosophical Investigations*, znamenalo by to pre filozofiu pravdepodobne viac. Ak ponecháme veci takými, akými sú, nemusi to vždy znamenať, že sa o ne nezaujímate. Len bolo treba preniesť dôraz na druhú časť výroku. Filozofia totiž musí vychádzať z poznania toho, „aké veci sú“, a len potom určovať spôsob a formy ich zmien. Ak by poukázanie na potrebu „poznať veci také, aké sú“, bolo Wittgensteinovým imperatívom, všetko by bolo v poriadku. Lenže on práve nemieni prekračovať túto hranicu, ale naopak, explicitne vyhlasuje, že jeho kognitívna aktivita je minimálna a zanedbateľná, lebo mieni len opisovať.

Kvôli presnej informácii ešte dodajme, že Wittgenstein netvrdí, že by sa všetky filozofické problémy dotýkali jazyka, resp. že by filozofia o ničom inom nehovorila. Jazyk je v centre jej pozornosti, ale jej záujem sa dotýka kategórií, ktoré sú tradičné v dejinách filozofie. Wittgenstein však tvrdí, že aj keď všetky filozofické problémy nie sú problémami jazyka, prejavujú a ukazujú sa v jazyku a sú spôsobené nesprávnym použitím jazyka. Preto sa celá filozoficko-lingvistická analýza zaoberá spresňovaním, resp. odhaľovaním správneho

použitia jazyka, ktorý takto funguje ako prostriedok odstránenia filozofických problémov. V tom spočíva „terapeutická“ funkcia lingvistickej filozofie, ako svorne tvrdia jej stúpenci. Ale práve s takouto „terapeutickou funkciou“ filozofie je spojená o'ázka kognitívnej hodnoty filozofie, o ktorej tu hovoríme. „Je to teória filozofie nočného strážnika: filozofia nemusí priniesť svoj vlastný vklad, ale musí byť na stráži proti zneužitiam, ktoré by boli prekážkou správneho poznania a viedli by k zmätkom.“ (15, s. 33–34)

V súvislosti s lingvistickým obratom filozofie stúpenci tohto náhľadu pomerne intenzívne diskutovali o otázke, akú povahu majú mať filozofické výpovede, majú na mysli jej, resp. ich všeobecnosť. Takmer celá nonlingvistická filozofia zastáva názor, že filozofické výpovede sa líšia od výpovedí vedy mierou svojej všeobecnosti, ktorá je výsledkom snahy po poznaní najvšeobecnejších princípov a pravd, dotýkajúcich sa celej reality. A analytícki filozofi popierajú takúto povahu filozofických výpovedí. Ak všeobecnosť nie je rozlišujúcim znakom medzi výpoveďami filozofie a vedy a ak súčasne vo filozofii nie je možné prekročiť hranice skúsenosti, pretože by sme sa dostali na pôdu metafyziky, čo potom zostáva pre filozofiu? Podľa predstáv lingvistických filozofov aj v tomto prípade nám môže pomôcť pozorné skúmanie minulosti filozofie. Je potrebné rozvíjať to, čo v nej bolo pozitívne, čo sa z nej však postupom času vytratilo. K tomuto sa filozofia musí vrátiť a analytici vo svojom návrate prichádzajú k Sokratovi. Vidia v ňom väčšinou žiarivý príklad filozofovania. Nie svet vecí a ľudí, nie objektívna realita, ale konceptuálny systém je hodný pohľadu filozofa. Analytický filozof sa nazdáva, že výpovede filozofie o prírode sú dogmatické, založené na autorite systému, nie na faktickej procedúre dôkladného zdôvodnenia. Sokrates už v antike poukázal na najvhodnejší spôsob filozofovania, ako sa nazdáva napr. M. Schlick, zakladateľ Viedenského krúžku. „... avšak dôležitou črtou, ktorú by sme mohli objaviť u Sokrata, aby sme porozumeli jeho zvláštnemu postoju, ako aj povahe jeho filozofie, je to, že táto múdrosť, ktorá hovorí o ľudskom správaní a povahe, pozostáva v podstate zo špeciálnej metódy, odlišnej od metódy vedy, ktorá nevedie k »vedeckým« výsledkom.“ (16, s. 48) Výpovede filozofie sa musia odlišovať od výpovedí vedy svojou povahou, ktorá je vyjadrením rozdielneho cieľa a predmetu filozofie.

Cieľom sokratovského spôsobu kladenia o'ázok a získavania odpovedí je určenie zmyslu a významu jednotlivých etických pojmov v dialógu medzi učiteľom a žiakom. Analytici tvrdia, že Sokratovým cieľom nebolo dosiahnutie pravdy, ale vyjasnenie toho, čo sa mieni určitými otázkami či jednotlivými slovami. „V krátkosti, Sokratova filozofia pozostáva z toho, čo môžeme nazvať »hľadaním významu«. Pokúšal sa osvetliť myšlienku analyzovaním významu našich výrazov a skutočného zmyslu našich propozícií. Tu môžeme potom nájsť definičný kontrast medzi touto filozofickou metódou, ktorej objektom je objavovanie významu, a metódou vied, ktorej objektom je objavovanie *pravdy*. ... Veda by mala byť definovaná ako »hľadanie pravdy« a filozofia ako »hľadanie významu«. Sokrates udáva príklad pravdivej filozofickej metódy na všetky časy.“ (16, s. 48)

Podobne sa vyjadruje aj Arthur Pap, jeden z významných predstaviteľov

analytického hnutia vo filozofii a jeho neúnavný propagátor. „Dejiny analytickej filozofie, ak niekedy budú napísané, by sa nemali začínať v 20. storočí. Malo by sa ísť späť k Sokratovi, pretože sokratovská „dialektika“ nie je nič iné ako metóda osvetľovania významov, aplikovaná primárne na morálne termíny.“ (7)

Hlásiac sa k Sokratovi, analytickí filozofi významne posúvajú — podľa svojich predstáv — spôsob, funkciu a charakter jeho filozofie. Kým Sokrates bol podstatne zainteresovaný na odhalení podstaty pojmov, o ktorých viedol svoje povestné dialógy, analytický filozof koncentruje svoju pozornosť na metódu, ktorú Sokrates používal, a nie na ciele, ktoré si kládol. Ten istý prostriedok môže pri rôznom použití viesť k úplne odlišným výsledkom. V centre záujmu Sokrata i analytického filozofa je problém významu. Avšak svetonázorová, obsahová stránka snaženia u Sokrata bola primárna, kým u analytika je črtou, ktorej sa treba zbaviť. V snahe zbaviť sa metafyziky, čo sa však nikdy celkom nepodarilo, analytik neodstraňuje iba metafyzické výroky, alebo sa apsoň nazdáva, že tak robí, ale odstraňuje všetko, čo robí filozofiu filozofiou. Sokrates mal taký význam, že dejiny filozofie rozoznávajú vo svojej periodizácii predsokratovskú etapu svojho vývinu. Ako teoretik bol filozofom par excellence. Analytickí filozofi v tomto smere predstavujú skôr vybočenie z filozofie, ako jej prehĺbenie, a práve tu je medzi nimi a Sokratom rozdiel.

Lingvistický obrat buržoáznej filozofie vrcholí v diele anglického filozofa a klasického filológa J. L. Austina, ktorého sami lingvistickí filozofi pokladajú za svojho najlepšieho predstaviteľa. Máme tu na mysli poslednú etapu analytickej filozofie, filozofiu lingvistickej analýzy. V nemnohých prácach priviedol filozofiu analýzy na okraj jej možností. Filozofia je mu vždy prekračovaním vlastných hraníc do susedných vedných teritórií. Na svojich okrajoch sa dotýka oblastí, ktoré sa z nej skôr alebo neskôr odtrhnú a osamostatnia sa ako predmety samostatných vedných disciplín. Austin tvrdí, že jediným jasným spôsobom definovania predmetu filozofie je konštatovanie, že sa týka toho, čo je akoby ponechané na neskôr, aby sa dôsledne vyriešilo na vedeckom základe v rámci neskôr sa konštituujuúcich disciplín pozitívnej vedy. Patria do nej problémy, ktoré zatiaľ nemožno vyriešiť doteraz známymi metódami. Filozofia je tak akýmsi skladištom, v ktorom sa sústreďuje dočasne všetko, s čím si nevieme poradiť, čo nie je predmetom už konštituovanej vedy. Predmet filozofie sa tak neprestajne zužuje. Celý proces redukcie predmetu filozofie sa začal odlúčením matematiky a poslednou vedou, ktorá sa v minulosti oddelila od filozofie, bola psychológia. Proces konštituovania budúcej vedy sa väčšinou začína na pôde filozofie. Len čo sa ukončí, novoutvorená veda sa vyčlení z materského prostredia filozofie a začína svoju samostatnú púť. J. L. Austin sa nazdáva, že vedou, ktorá sa ako prvá nasledujúca oddelí z filozofie, bude lingvistika, ktorej základy sa budujú práve súčasnou lingvistickou filozofiou, resp. filozofiou lingvistickej analýzy (Oxfordská škola). Budúca lingvistika, ktorú má na mysli Austin, nie je totožná so súčasnou lingvistikou, ktorá už existuje a ktorá má špecifický charakter. Má na mysli akúsi kombináciu jazykovedy, gramatiky, psychológie a logiky, ktorá by mala utvoriť novú všeobecnú teóriu jazyka. Proces utvárania tejto budúcej filozofickej lingvistiky sám Austin vidí len veľmi hmlisto. Nepozná

jej konkrétnu podobu, ani nevie presne ohraničiť predmet jej skúmania a metódu, ktorú by mala používať. Vie len, že proces vyčleňovania lingvistiky z lona filozofie bude veľmi dlhý, a ak sa tak stane, vyčlení sa z filozofie súčasne s lingvistikou mnoho vecí, ktoré dnes podľa všeobecnej mienky patria do filozofie. (17, s. 42 a n.)

V súvislosti s tým, čo sme práve povedali, nemožno jednoznačne povedať, či problémy, ktorými sa zaoberá lingvistická filozofia, patria či nepatria do filozofie, alebo či ide o špeciálnu lingvistickú záležitosť. Pri čítaní Austinových prác máme dojem, že ide skôr o špeciálnu lingvistiku. Lingvistickí filozofi obhajujú tvrdenie o príslušnosti k filozofii tým, že sa vraj síce pýtajú na význam a zmysel jednotlivých termínov, že konceptuálna analýza viet je ich primárnym záujmom, ale svoje otázky zaraďujú do iného druhu otázok, než sú otázky jazykovedcov v tradičnom zmysle slova. Analyzujú predovšetkým tradičné filozofické pojmy a kategórie, ale výber filozofických pojmov pre vlastnú analýzu je jedným z mála spojív, ktoré viažu tento prúd nemarxistickej filozofie k filozofii. Najčastejšia výčitka lingvistickým filozofom — či to, čo robia, je ešte filozofiou — je súčasne najvážnejšou výčitkou. Lingvistický filozof sa sústreďuje na svoj „minimálny program“, lebo všetko ostatné považuje v rámci filozofie za nerealizovateľné. Tradičné problémy filozofie sa pokladajú za zmätené, záhadné a paradoxné a záujem o ne za chorobu, z ktorej sa treba vyliečiť. V tejto súvislosti je výstižný názor H. H. Pricea: „Máme pred sebou komické predstavenie: profesionálny filozof vedome a metodicky vyvoláva bolesť hlavy, ktorú vzápätí musí liečiť. Študent stráca prvý rok kurzu filozofie, snažiac sa dostať bolesť, a druhý rok tým, aby sa jej zbavil. A predsa, ak by všetko išlo inakšie, terapeuti by nemali pacientov.“ (18, s. 18) Austinov paradox a vôbec lingvistických filozofov spočíva v tom, že splnenie úlohy, ktorú pred seba stavajú, spôsobuje odstránenie filozofie ako takej. To však v prípade, ak by lingvistickí filozofi znovu trvali na analyzovaní výlučne filozofických kategórií. Austin toto nebezpečenstvo vystihol, a preto jeho lingvistická analýza sa používa na ľubovoľné jazykové termíny. Práve v tomto svojom konaní vidí Austin svoju prednosť. Dodajme však, že práve tu máme najlepší príklad parciálnej užitočnosti lingvistickej analýzy, aplikovanej na celý konceptuálny systém. Je to odstránenie filozofie zvnútra filozofie. Z núdze sa potom robí cnosť, keď stúpenci filozofie lingvistickej analýzy tvrdia, že „... filozofia nie je chrámom poznania, že na to nemá ani predpoklady, ani oprávnenie, že je niečím fundamentálne odlišným, že je osvetľovaním myšlienky“ (6, s. 8), čo už dávnejšie tvrdil aj Wittgenstein. Teda nie kognitívna aktivita, ale každodenné empirické skúmanie jazykových termínov je vlastnou činnosťou filozofie.

V poslednom čase sa niekoľko stúpencov lingvistickej filozofie snaží postupne odstraňovať nedostatky, ktoré sa ukázali byť príliš zjavnými. Opäť posúvajú predmet svojho výskumu späť k tradičným predstavám o filozofii. Tak napr. S. Hampshire už netrvá na striktnom vylúčení metafyzických problémov zo sféry záujmu lingvistickej filozofie, St. Toulmin zas, vychádzajúc z Wittgensteinovho názoru, že prirodzený jazyk je „formou života“, a teda musí byť nejakým spôsobom zviazaný so sociálnymi inštitúciami, snaží sa postupovať ako predmet

lingvistickej filozofie práve skúmanie závislostí formy jazyka od systému kultúry v procese sociálno-kultúrneho vývinu ľudstva. (19, s. 48 a n.) Na adresu týchto úsílí treba povedať, že sú výsledkom súčasného kritického prekonávania názorov neskorého Wittgensteina aj J. L. Austina, ktoré sa ukázali aj v rámci lingvistickej filozofie ako neudržateľné.

Napriek veľmi častým zmienkam o nevyhnutnosti vytvoriť teóriu jazyka, ani filozofia lingvistickej analýzy, ani logický pozitivizmus takúto teóriu nikdy nevytvorili. Slovo „jazyk“ je najfrekvencovanejším slovom celej analytickej filozofie, upriamuje na neho svoju pozornosť, ale vytvoriť jednotnú teóriu sa im nepodarilo. Zmyslom úvah analytických filozofov o jazyku bolo vytvorenie základu pre možné dokonalejšie porozumenie konceptuálnemu systému. Jednotná teória jazyka nebola vytvorená na pôde analytickej filozofie preto, že sa jej predstavitelia prestali o jazyk zaujímať *systematicky* a *teoreticky*. Lingvistická filozofia tak nie je teóriou jazyka, ale programatívne chce zostať len „terapiou“ filozofie, nie je teóriou používania jazyka, lebo skúma len používanie jednotlivých termínov bez záujmu vypracovať nejakú všeobecnú teóriu, ale je akýmsi vyhľadávačom príkladov nesprávneho použitia jazyka vo filozofii. V obave pred tým, že by museli generalizovať — generalizácia sa považuje za jeden z hlavných omylov predchádzajúcej filozofie — vyhýbajú sa akémukoľvek zovšeobecňovaniu a utápajú sa v jednotlivostiach. Teória však vždy bola generalizáciou, indukovaním z jednotlivých prípadov. Indukcia je vo vede nevyhnutná. Odmietnuť generalizáciu znamená odmietnuť možnosť podriadenia konkrétneho pod normu, princíp či zákon, ktorý vypreparujeme z jednotlivého v podobe všeobecného. Toto však — ako uvádzajú filozofi lingvistickej analýzy — odporuje kontextuálnemu výkladu významu, ktorý zastáva lingvistická filozofia vo svojej poslednej etape.

Ne^{te}oretickosť a nesystematickosť lingvistickej filozofie, ku ktorým sa jej predstavitelia sami priznávajú, sú hlavné prekážky vybudovania všeobecnej teórie jazyka a sú tak v rozpore so základnými cieľmi, ktoré si lingvistická filozofia kladie a o ktorých sa nazdáva, že ich aj rieši.

Logický pozitivizmus, ktorý odmieta zaoberať sa prirodzeným jazykom, považujúc ho za nevhodný ako predmet filozofického záujmu, lebo je podstatne poznamenaný vlastnosťami ako vágnosť, nepresnosť a pod., postuluje „ideálny“ jazyk, ktorý by mal plniť funkciu obrazu filozofického jazyka, resp. jazyka vedeckého alebo logického. Ideálny jazyk supluje teóriu jazyka, zastupuje jazyk vôbec. Toto stanovisko je poznačené logistickým prístupom k jazyku. Takmer všetci predstavitelia logického pozitivizmu tvrdili, že pri postulovaní ideálu umelého jazyka mali za sebou štúdium gramatiky jazyka, ktoré ich oprávňovalo k optimistickým vyhláseniam o možnosti ideálnych jazykov. V skutočnosti sa však pridržali vysnívaných konvencií a pre ich prístup bol charakteristický konvencionalizmus a operacionalizmus. Práve z tohto hľadiska boli vytvorené aj neskoršie kritiky logických pozitivistov. Teória jazyka, o ktorej sa často hovorilo, nebola podložená, ako sa neskôr ukázalo, skutočne serióznymi výskumami. To, čo sa predpokladalo ako ideálny jazyk, skutočnému jazyku sa nepodobalo. Preto ani nebol a nemohol byť utvorený — ako konštatuje napr. S. Stebbing, znalec a historik analytickej filozofie — ideálny jazyk, ktorý by bol schopný

plniť všetky funkcie jazyka, keďže sa k nemu pristupovalo jednostranne. Z hľadiska jednoty vedy, ktorú mal ideálny jazyk reprezentovať, je „fyzikalistický“ jazyk zrejme progresívnou myšlienkou. Celkom chybné však bolo stanovisko redukcie vedecky platných viet na vety preložiteľné do tohto jazyka a náhľad, že štruktúra tohto jazyka je dostatočným základom na posúdenie štruktúry sveta. Od ideálneho jazyka k svetu urobil logický pozitivizmus kráke spojenie, ktoré v konečnom dôsledku narušilo aj ostatné teórie. Takto alebo podobne sa skončili aj pokusy ostatných škôl analytickej filozofie v priebehu jej polstoročného vývinu.

* * *

Lingvistický obrat vo filozofii sľuboval priviesť filozofiu na jedine správnu cestu. Uskutočnil sa pred niekoľkými desaťročiami a dnes máme dostatok možností posúdiť, či sa očakávania lingvistických filozofov splnili, či pomohli vyriešiť čo i len jedinú otázku, jediný problém, ktorý stál pred buržoáznou filozofiou.

Základom lingvistického obratu nemarxistickej filozofie, resp. jej časti je rezignácia na skúmanie sveta vecí, sveta sociálnych problémov a sveta ľudí. „Uvažujúc o týchto problémoch, je už dnes jasné, že z tejto dilemy sa možno dostať iba obrátom zo sveta faktov do sveta pojmov“ — hovorí F. Waismann, asistent M. Schlicka a jeden z popredných predstaviteľov viacerých smerov analytickej filozofie (logického pozitivizmu i filozofie lingvistickej analýzy). Celý svet so svojou mnohotvárnosťou a nekonečnosťou svojich foriem prestáva byť pre lingvistického filozofa zaujímavým a jeho záujem neprekračuje hranice jazyka, ktorým o svete hovoríme. Práve pre túto skutočnosť oprávnené hovoríme o tejto filozofii, že je poznamenaná „lingvistickým solipsizmom“, ktorý je jedným z jej najväčších nedostatkov. Analýza rečových aktov naplňa celú činnosť filozofa — lingvistu, ktorému sa vonkajší svet zredukoval na obsah slovníka. Zo stanoviska gnozeológie ide o odstránenie objektu, ktorý je hlavnou zložkou (spolu s poznávacím subjektom) základnej gnozeologickej situácie. Lingvistická filozofia zoťrváva v hraniciach subjektu tým, že sa venuje len hotovým jazykovým formám, ktoré sú prostriedkom intersubjektívnej komunikácie. Navyše, jazyk sa chápe ako čosi hotové, ako jav, ktorý sa ďalej nevyvíja, ako „intelektuálna danosť“, ktorej formy sa ustálili.

Nie je chybou lingvistického obratu vo filozofii, že do centra pozornosti stavia jazyk, aj keď ide o hrubú redukciu predmetu filozofie. Chybou však je, že sa k jazyku pristupuje, akoby jeho filozofický výskum mohol radikálne zmeniť naše názory na celý ostatný svet, že sa pristupuje k svetu, k vede, k teórii poznania a k filozofii len prostredníctvom jazyka, pričom sa ešte abstrahuje od jeho reálneho historického vývinu, jazykové formy sa odtrhujú od objektívneho sveta a absolutizujú sa samostatnosť týchto foriem. Filozofia ako teória sveta, spoločnosti a ľudského poznania v najvšeobecnejšej úrovni sa tu mení na analýzu jazyka, ktorá by však nemala byť viac než súčasťou teórie poznania ako jednej z viacerých filozofických disciplín. Kant svojho času definoval transcendentálnu

filozofiu ako „poznanie, ktoré sa nezaobrá predmetmi, ale naším spôsobom poznania predmetov“; lingvistickí filozofi by súhlasili s názorom, že filozofia sa nezaobrá predmetmi, ale naším spôsobom *hovorenia* o predmetoch. Všetko, čo je mimo túto oblasť, čo presahuje hranice hovorenia o veciach, nepatrí do filozofie. Lingvistická filozofia je tak svojho druhu „transcendentálnou filozofiou“. Celý obzor tejto filozofie sa zúžil na idiografické skúmanie konkrétnych jazykových výrazov.

Ako hovorí Lenin v *Materializme a empiriokriticizme*, niet filozofie, ktorá by bola plodom nezaujatej pozície, niet filozofa, ktorý by vo svojej filozofii nevyslovil svoj názor o dobe. To, čo sa nevyhnutne prejaví — aj keď nie vždy explicitne — to sú špecificky transformované sociálne, gnozeologické a imanentno-filozofické zdroje každého filozofického názoru. Aj keď sa lingvistickí filozofi snažia vystupovať ako neutrálni filozofi, ako nezaujati a nad rozpory súčasného sveta povznesení teoretici, nie je to pravda. Celým svojím systémom filozofie sú integrálnou súčasťou buržoázneho myslenia súčasného historického obdobia. Je to vidieť nie na tom, čo hovoria, ale predovšetkým na tom, o čom odmietajú hovoriť, čomu sa vo svojej filozofii vyhýbajú, čo zámerne eliminujú zo svojich úvah.

Jeden z paradoxov lingvistickej filozofie spočíva aj v skutočnosti, že namiesto toho, čo kategoricky zavrhuje, neponúka nič, čím by nahradila klasickú filozofiu. Je jej kritikom, ale jej kritika sa vyčerpáva sama v sebe. Odsudzuje, ale neobnovuje, búra, ale nestavia nové. Byť kritikom je zásluha, byť len kritikom je slabosť.

Zo stanoviska marxistickej filozofie je hodnotenie lingvistického obratu časti nemarxistickej filozofie pomerne jednoduchou záležitosťou. Duchu našej filozofie je vlastné prijímať všetko skutočne nové, nemáme k dispozícii nijaké apriórne schémy, do ktorých by sme vtlesnili nové vedecké poznatky. Prijímame všetko, čo rozširuje naše poznanie. Skúmanie jazyka iste patrí k činnosti, ktorá obohacuje ľudské poznanie, keďže jazyk patrí ku generickým znakom ľudského rodu a jeho výskum je v tejto súvislosti aj filozofickou záležitosťou. Lenže výskum jazyka nemôže suplovať poznávanie samých vecí, filozofia nikdy nesála pred dilemou, či slová alebo veci majú byť predmetom jej záujmu. Filozofia jazyka nemôže nahradiť filozofiu vôbec. Na vyjadrenie nášho stanoviska nech slúži citát z diela významného pokrokového filozofa a súčasného kritika lingvistickej filozofie E. Gellnera: „Nebesá lingvistického filozofa — to je idiografické skúmanie jednotlivých výrazov, kde sa o konceptuálnych otázkach hovorí ako o otázkach, ktoré vznikajú oddelene od obsahových, a kde sa tvrdí úplná neutralnosť analýzy — to je celkom nereálna oblasť práve tak, ako hociktorý iný transcendentalizmus filozofov minulosti.“ (15, s. 337—338)

Lingvistický obrat vo filozofii viedol v konečných dôsledkoch k splošťovaniu možností filozofie a je prejavom nedôvery v jej minulé výpovede, ako aj postojom k súčasnému daniu vo svete. Je negatívnou tendenciou vo filozofii, odoberajúc filozofii právo vyjadrovať sa k aktuálnym otázkam súčasného sveta a jeho poznania a v tomto zmysle prejavom subjektivismu a agnosticizmu. Skúmať myslenie prostredníctvom jeho jazykového spredmetnenia a zotrvať na ňom

знаменá odmietat' skúmanie jeho hlavnej formy spredmetnenia, ktorým je — ako vieme od Marxa — ľudská prax vo všetkej svojej zložitosti a rozličnosti foriém. Obrat k jazyku a zotrúvanie na ňom je tak odmietnutím odpovedať na páľčivé otázky spoločenského života a je prejavom neschopnosti nájsť skutočné odpovede na pôde buržoázneho myslenia.

LITERATÚRA

1. BOGOMOLOV, A. S. — NARSKIJ, I. S. — MELVIL, J. K.: Nekotoryje principialnyje voprosy istorii i kritiki sovremennoj buržoaznoj filosofii. Zborník Simpozium po istorii filosofii. MGU, Moskva 1967.
2. NARSKIJ, I. S.: Filosofskie problemy jazyka. Filosofskie nauki, 1968, č. 4
3. HUSSERL, E.: Philosophie als strenge Wissenschaft. Logos I, 1910, 11.
4. BOGOMOLOV, A. S.: Anglijskaja buržoaznaja filosofija XX. veka. Moskva 1973.
5. RORTY, R.: The Linguistic Turn. Chicago and London 1967.
6. WAISMANN, F.: The Principles of Linguistic Philosophy. London 1968.
7. PAP, A.: Elements of Analytic Philosophy. New York 1949.
8. CARNAP, R.: The Logical Syntax of Language. New York 1959.
9. RUSSELL, B.: Our Knowledge of External World. London 1952.
10. KOZLOVA, M. S.: Filosofija i jazyk. Moskva 1972.
11. BOGOMOLOV, A. S.: Buržoaznaja filosofija SŠA XX. veka. Moskva 1974.
12. MUNDLE, C. W. K.: A Critique of Linguistic Philosophy. Oxford 1970.
13. WITTGENSTEIN, L.: Philosophical Investigations.
14. KISSEL, M. A. Sudba staroj dilemy. Racionalizm i empirizm v buržoaznoj filosofii XX. veka. Moskva 1974.
15. GELLNER, E.: Words and Things. Cit. podľa ruského prekladu: Slova i vješči. Moskva 1962.
16. SCHLICK, M.: The Future of Philosophy. In: RORTY, R.: The Linguistic Turn. Chicago and London 1967.
17. AUSTIN, J. L.: Performative — constative. In: CATON, Ch. E.: Philosophy and Ordinary Language. Urbana 1963.
18. PRICE, H. H.: Clarity is Not Enough. In: Clarity is Not Enough. London 1963.
19. TOULMIN, St.: From Logical Analysis to Conceptual History. In: The Legacy of Logical Positivism Baltimore 1969. Pozri aj Kalektiv: Buržoaznaja filosofija XX. veka. Moskva 1974, s. 116—135.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОВОРОТ СОВРЕМЕННОЙ НЕМАРКСИСТСКОЙ ФИЛОСОФИИ

Франтишек Мигина

В последние десятилетия в части немарксистской философии более, чем о чем-либо другом, говорится о так называемом лингвистическом повороте этой философии, который должен быть исторической границей между прошлым философией, для которой были характерны различные существенные недостатки, главным образом непонимание смысла, характера и функции философии, и будущей философской теорией, которая характеризуется атрибутом «лингвистическая».

Новым основанием, на котором должна вырасти будущая философия, является язык. Язык постепенно проникает в философию, и в настоящее время нет сомнений в том, что проблемы языка стали одной из центральных проблем современной немарксистской философии.

Хотя философия изначально спорадически занималась проблематикой языка, для современной лингвистической философии ординарного языка и для всей аналитической фило-

сфии характерен радикальный сдвиг в понимании предмета, функции и возможностей философии, ведущий к сведению философии к философско-логическому или лингвистическому анализу концептуальной системы с целью таким способом устранить недостатки предшествующей философии.

Источником лингвистического поворота части немарксистской философии является прежде всего стремление к решению общего кризиса этой философии, который возник с появлением марксистской философии со всеми последствиями для общественной жизни, но им являются также социальные и гносеологические проблемы, внутренние присущие каждой философии, прежде всего усложнение философской теории и стремительный размах науки и ее способности изменять облик человеческого мира.

В общем целью лингвистической философии остается стремление на новом основании и при помощи новых средств ответить на старые проблемы философии. Она исходит из языка, исследование которого заменяет исследование действительного мира, исследование мира вещей превращается в исследование мира понятий. Формально-логический анализ языка программно игнорирует вопросы о характере мира, на которые, по его мнению, нельзя ответить в рамках философии. Аналитическая философия перестала говорить о мире и вещах, о человеке и обществе, ее интерес сосредоточился на способе, каким мы обо всем этом говорим. Результатом этого является строгий лингвистический солипсизм.

DIE LINGUISTISCHE UMKEHRUNG DER GEGENWÄRTIGEN NICHTMARXISTISCHEN PHILOSOPHIE

František Měhina

In einem Teil der nichtmarxistischen Philosophie wird in den letzten Jahrzehnten besonders viel von einer sogenannten linguistischen Umkehrung dieser Philosophie gesprochen, die eine historische Grenze bildet zwischen der Vergangenheit der Philosophie, für die verschiedene wesentliche Unzulänglichkeiten bezeichnend sind, insbesondere das Nichtbegreifen des Sinns, der Natur und Funktion der Philosophie und zwischen einer, mit dem Beinamen „linguistisch“ gekennzeichneten zukünftigen philosophischen Theorie.

Die neue Grundlage, der die zukünftige Philosophie entwachsen wird, ist die Sprache. Die Sprache dringt nach und nach in die Philosophie ein und gegenwärtig kann kein Zweifel darüber bestehen, dass Probleme der Sprache zu einem der zentralen Probleme der gegenwärtigen nichtmarxistischen Philosophie geworden sind.

Obzwar die Philosophie bereits in ihren Anfängen sporadisch mit Problemen der Sprache beschäftigt war, ist für die gegenwärtige linguistische Philosophie der ordinären Sprache und für die gesamte analytische Philosophie dennoch eine radikale Veränderung des Gegenstandes, der Funktion und Möglichkeiten der Philosophie bezeichnend, die in eine Reduktion der Philosophie auf eine philosophisch-logische oder linguistische Analyse des konzeptuellen Systems mündet, mit dem Zweck, auf diese Weise die Unzulänglichkeiten der vorhergehenden Philosophie zu beseitigen.

Die linguistische Umkehrung eines Teils der nichtmarxistischen Philosophie wurzelt im Bestreben um eine Lösung der allgemeinen Krise dieser Philosophie, die durch das Aufkommen der marxistischen Philosophie mit allen Konsequenzen für's gesellschaftliche Leben begann, aber auch die sozialen und erkenntnistheoretischen, jeder Philosophie immanenten Probleme, vor allem das Kompliziertwerden der philosophischen Theorie und der mächtige Aufschwung der Wissenschaft, wie auch ihre Fähigkeit die Gegebenheiten der menschlichen Welt zu verändern.

Das vorrangige Ziel der linguistischen Philosophie bleibt das Bestreben, alte Probleme der Philosophie auf einer neuen Basis und mit neuen Mitteln zu beantworten. Sie nimmt ihren Ausgang von der Sprache, der eine Untersuchung der realen Welt ersetzen soll. Die Untersuchung der dinglichen Welt schlägt um in eine Untersuchung der begrifflichen Welt. Die formal-logische Analyse der Sprache sieht programmatisch ab von Fragen nach der Natur der Welt, die sie im Rahmen der Philosophie als unbeantwortbar betrachtet. Die analytische Philosophie hörte auf über die Welt und die Dinge zu sprechen, über den Menschen und die Gesellschaft und ihr Interesse verschob sich auf die *Art und Weise*, wie wir über all dies sprechen. Das Resultat ist ein strikter linguistischer Solipsismus.